
VIVA LA CLASSICA!

OUT OF THE DARK – POLSKA TRASA KONCERTOWA 2025

Tekst: Gerold Gruber

Gerold Gruber jest założycielem Exilarte i kierownikiem Centrum Exilarte na Uniwersytecie Muzyki i Sztuk Scenicznych w Wiedniu .

Szanowni Państwo,

Nie ustajemy i nigdy nie wolno nam ustawać w przypominaniu o zbrodniach przeciwko ludzkości, które miały miejsce w ubiegłym stuleciu w samym sercu Europy i które doprowadziły do barbarzyńskiej katastrofy o niewyobrażalnych rozmiarach.

Cieszę się, że podczas tego koncertu usłyszemy utwory kilku kompozytorów, ale przede wszystkim kompozytorek, których twórczość cudem została ocalona od zapomnienia.

Dlatego szczególnie zależy mi na tym, aby podkreślić znaczenie tego wieczoru.

Życie i muzyka przed wielką, nieludzką katastrofą, wywołaną przez okrutne, rasistowskie ideologie, były barwne, różnorodne i pełne fascynujących, nowych doświadczeń. Również pełne stylistycznych kontrastów.

Odzwierciedla to również różnorodność stylistyczna muzyki napisanej przez kompozytorów oraz kompozytorki, gdzie tradycyjne brzmienia łączą się z nowoczesnością

Doświadczamy wielkich, melodyjnych łuków, momentów wewnętrznego skupienia, a także dźwięków lamentu i rozpacz.

Dzisiejszy koncert jest jak odkrywczą podróż w nowe zakątki wyobraźni .

Pozwólmmy aby wielość różnych stylów, które w pierwszej połowie XX wieku wzajemnie się uzupełniały i współzawodniczyły w duchu przyjaźni otworzyła nas na nowe brzmienia.

Tylko, gdy odłożymy na bok nasze uprzedzenia stylistyczne, uda nam się w pełni zanurzyć w tę muzykę.

Ze względu na liczbę kompozytorów, których utwory dziś usłyszymy, nie jest możliwe szczegółowe omówienie życiorysów wszystkich .
Pozwólcie Szanowni Państwo, że jednak przedstawię chociaż w niewielkim stopniu historyczne spektrum losów niektórych twórców.

Wystarczy kilka spostrzeżeń na temat różnorodnych postaci kompozytorów dzisiejszego wieczoru, aby ukazać ich niezwykłość.

Wierzę jednak, że sama muzyka przemawia za siebie.

Tytułowa pieśń „Out of the Dark” pochodzi z cyklu pieśni „Along the Moving Darkness” autorstwa Vally Weigl, skomponowanego w latach 1965-1977.

„Czasami wahałam się, czy powiedzieć innym ludziom, że jestem kompozytorką, ponieważ patrzyliby na mnie z pobłażaniem [...] Ludzie akceptują, że kobiety wykonują utwory innych, ale nie widzą ich jako kreatywnych liderów, takich jak kompozytorzy czy dyrygenci. Niewiele kobiet zdobyło w tej dziedzinie uznanie, na które zasługują. Potrzeba było czasu i wciąż potrzeba go więcej, abyśmy jako kompozytorki zostały w pełni docenione.”

(Cytat za: Lynn Grasberg. „Vally Weigl: Music's Renaissance Woman”. Tłumaczenie: Sophie Fetthauer)

Kiedy Vally Weigl oznajmiła swojemu ojcu, że chce zostać kompozytorką, odpowiedział sceptycznie, że jako Żydówka, kobieta i kompozytorka będzie narażona na potrójne trudności i opór.

Jednak ten osąd nie odwiódł jej od obranej drogi. Postanowiła nie słuchać ojcowskiej rady, lecz żyć i tworzyć zgodnie z własnymi przekonaniem i celami - niezależnie od tego, co miało się wydarzyć!

Vally Weigl, urodzona w Wiedniu, była austriacko-amerykańską kompozytorką i muzykoterapeutką. Studiowała muzykologię, filozofię, psychologię i pedagogikę muzyczną na Uniwersytecie Wiedeńskim, m.in. u Guido Adlera. Kształcenie kompozytorskie odbyła pod kierunkiem swojego późniejszego męża, Karla Weigla, z którym stworzyła również odnoszący sukcesy duet fortepianowy. Dzięki swojemu niezwykłemu talentowi językowemu (płynnie mówiła w czterech językach obcych) przez krótki czas pracowała jako tłumaczka w Amsterdamie.

W obliczu dojścia do władzy nazistów i przyłączenia Austrii do III Rzeszy rodzina Weiglów w 1938 roku była zmuszona uciekać i znalazła nowy dom w Stanach Zjednoczonych. Siostra Vally, aktywna socjaldemokratka Käthe Leichter, miała mniej szczęścia - została aresztowana przez Gestapo, deportowana do obozu koncentracyjnego dla kobiet w Ravensbrück i zamordowana w 1942 roku w obozie w Bernburgu. Ich matka odebrała sobie życie po aresztowaniu córki.

Po wczesnej śmierci męża Karla w 1949 roku, Vally Weigl nie poddała się rozpacz i rozpoczęła studia z zakresu muzykoterapii. Uważana jest za pionierkę tej dziedziny, prowadząc terapię w szpitalach i klinikach uniwersyteckich. Vally Weigl zmarła w 1982 roku w Nowym Jorku.

Josima Feldschuh - cudowne dziecko, urodzone w 1929 roku w Polsce, już we wczesnym dzieciństwie wykazywała niezwykły talent muzyczny.

Jej matka, pianistka, dostrzegła zdolności córki i intensywnie je rozwijała. Josima już jako dziecko pisała własne kompozycje i występowała jako pianistka. Jej utwory, głównie fortepianowe, cechuje niezwykła dojrzałość, co z uwagi na jej młody wiek budzi ogromny podziw. Dzięki dziennikowi prowadzanemu przez jej ojca w getcie wiemy, jak doszło do tego, że 11-letnia dziewczynka została okrzyknięta muzycznym geniuszem.

Wybuch II wojny światowej i okupacja Polski przez nazistów dramatycznie zmieniły życie Josimy. Żydowska rodzina została zmuszona do przeprowadzki do warszawskiego getta, gdzie warunki życia były ekstremalnie trudne. W styczniu 1943 roku rodzinie udało się uciec z getta, lecz pobyt w nim poważnie odbił się na zdrowiu Josimy. Zmarła w 1943 roku na gruźlicę w wieku zaledwie 14 lat - chorobę, która była powszechna w getcie.

Jej krótkie życie i niezwykły talent muzyczny są poruszającym świadectwem ludzkiego ducha w obliczu niewyobrażalnego okrucieństwa.

Utwory Josim Feldschuh zostały odkryte i wykonane po wojnie, pozostawiając dziedzictwo dla przyszłych pokoleń.

Vítězslava Kaprálová urodziła się w Brnie, w 1915 roku i już w młodości wykazywała niezwykle talent muzyczny.

Była jedną z niewielu kobiet w swoich czasach, które zdobyły uznanie jako dyrygentki. Kaprálová dyrygowała znaczącymi orkiestrami, w tym Czeską Filharmonią oraz BBC Symphony Orchestra.

Była ceniona przede wszystkim za swoje dynamiczne i pełne ekspresji interpretacje.

Po napaści nazistów na Czechosłowację w 1939 roku wyemigrowała do Paryża .

W obliczu groźby aresztowania i deportacji próbowała - będąc już ciężko chora - uciec do Montpellier, gdzie 16 czerwca 1940 roku zmarła na gruźlicę w wieku zaledwie 25 lat.

Ruth Schönthal, urodzona w Hamburgu, była wybitną niemiecko-amerykańską kompozytorką i pedagogiem.

Jej edukacja muzyczna rozpoczęła się w Berlinie, gdzie jako dziecko wzbudzała sensację.

Wraz ze wzrostem wpływów nazistowskich rodzina Schönthalów, pochodząca z Wiednia, uciekła najpierw do Szwecji, następnie przez Rosję do Meksyku.

Mając 19 lat, zadebiutowała jako kompozytorka i pianistka w Palacio de Bellas Artes w Mexico City.

Paul Hindemith, który dostrzegł jej talent, polecił jej kontynuowanie studiów w Stanach Zjednoczonych.

Oprócz działalności kompozytorskiej Schönthal była zaangażowaną nauczycielką, wykładającą w różnych instytucjach, gdzie wspierała rozwój nowej muzyki.

Jej praca pedagogiczna na New York University oraz Manhattan School of Music inspirowała kolejne pokolenia kompozytorów. Jedną z jej uczennic była Stephanie Germanotta, później znana jako Lady Gaga.

Henriëtte Bosmans, urodzona w Amsterdamie, wychowała się w rodzinie muzyków. Jej ojciec, wybitny wiolaczalista, był solistą w Orkiestrze Concertgebouw, a matka pianistką i nauczycielką muzyki. Pod jej właśnie wpływem Henriëtte Bosmans rozpoczęła naukę gry na fortepianie, wykazując od początku niezwykle talent.

Wiedzę teoretyczną i kompozytorską pogłębiała m.in. na kursie u Arnolda Schönberga.

Jej muzyka była inspirowana francuskim impresjonizmem oraz niderlandzkim romantyzmem i modernizmem.

Podczas II wojny światowej Henriëtte Bosmans zmagiała się z wieloma ograniczeniami i niebezpieczeństwami życia pod okupacją nazistowską.

Jako córka Żydówki miała zakaz pracy i występów publicznych. Mimo to kontynuowała pracę kompozytorską i brała udział w tajnych koncertach.

Po wojnie powróciła na scenę muzyczną, współpracując z czołowymi muzykami i odnosząc sukcesy. Zmarła w 1952 roku na raka. Pomimo stosunkowo krótkiego życia pozostawiła imponujące dziedzictwo muzyczne, które dzisiaj na nowo zyskuje uznanie.

Walter Arlen pochodził z Ottakringu i aż do końca życia - zmarł rok temu w wieku 103 lat - zachował swój lokalny dialekt. Przez 30 lat był krytykiem muzycznym „Los Angeles Times” i w ostatnich latach dzielił się wieloma historiami o swoich spotkaniach z wybitnymi kompozytorami i dyrygentami. Komponował w ukryciu, by przetworzyć swoje doświadczenia jako uchodźca i stratę zamordowanych krewnych. W międzyczasie wydano 7 płyt CD z jego utworami, które powstały przy jego osobistym zaangażowaniu, co pozwoliło jak najwierniej oddać intencje kompozytora.

Ilse Weber, urodzona niedaleko Ostrawy, była czeską pisarką i poetką. Już w wieku 14 lat pisała bajki i sztuki teatralne dla dzieci, które były publikowane w czasopiśmie czeskich, austriackich i szwajcarskich oraz prezentowane w radiu.

W obliczu narastających prześladowań ludności żydowskiej małżeństwo Weberów wraz z dwoma synami przeniosło się do Pragi. W desperacji wysłali starszego syna transportem dziecięcym do Anglii, gdzie przetrwał Holocaust. W 1942 roku Ilse Weber została wraz z mężem i młodszym synem deportowana do getta w Terezynie, gdzie pracowała jako pielęgniarka dziecięca. Mówi się, że śpiewała chorym dzieciom swoje własne piosenki, grając na gitarze. To tam powstała jej najbardziej znana pieśń „Wiegala”, dedykowana starszemu synowi w nadziei na ponowne spotkanie.

Gdy dowiedziała się, że chore dzieci wraz z jej młodszym synem mają zostać deportowane do Auschwitz, zgłosiła się na ochotnika, by im towarzyszyć. Po przybyciu, 6 października 1944 roku, wszyscy zostali zamordowani. Znajomy więzień, który miał za zadanie usuwać ciała, radził jej śpiewać z dziećmi, by szybciej wdychały gaz i uniknęły śmierci w panice. Mąż Ilse przeżył wojnę, będąc jako robotnik przymusowy w innym obozie. Wiersze Ilse, które ukryła w murach Terezina, zostały przez niego ocalone i opublikowane.

Jej poezja i muzyka, będące połączeniem melancholii i optymizmu, odzwierciedlają tragedie jej czasów. Utwory stworzone w obozie

są dziś poruszającymi świadectwami jej życia i sztuki.

Dziś wieczorem będziecie mieć Państwo okazję poznać tę niezwykłą różnorodność i panoramę możliwości wyrazu.

Z pewnością ponownie zadacie sobie pytanie, jak to możliwe, że ta wspaniała muzyka przez tak długi czas do nas nie dotarła lub była jedynie częściowo znana.

Otóż ona miała nigdy do nas nie dotrzeć z powodu rasistowskich i politycznych ideologii faszystów i nazizmu.

Pozwólcie Państwo, aby ta muzyka przemówiła do Was za pośrednictwem dzisiejszych wspaniałych wykonawców. Długo ukrywana, dopiero teraz, bardzo powoli jest wydobywana i przedstawiana publiczności aby ocalić ją od zapomnienia.